

Burebista egységes, központosított állama I.

Az írott történeti források

Hazánk területén az első egységes, központosított állam Burebista* geta-dák király uralkodása alatt jött létre. A román nép őt tekinti annak a nagy történelmi személyiségnek, aki megteremtette a geta-dák törzsek és törzsszövetségek egységét, hozzájárult a geta-dák művelődés első jelentős szintéziséhez, s hosszú, csaknem négy évtizedes uralkodása alatt a hatalmas római birodalom tözsomszéd-ságában biztosítani tudta államának önállóságát és függetlenségét, sőt nemcsak ön-álló külpolitikát folytatott, hanem a polgárháborúk tüzeiben szenvedő római állam politikai pártjait illetően is állást mert foglalni, s annak javára igyekezett billen-teni a hatalom mérlegét, akit korábbi hódításainál és politikai tevékenységénél fogva nemcsak a birodalom keleti része, hanem a környező népek is a legna-gyobb esélyesnek, szinte a biztos győztesnek tekintettek, Pompeius Magnusnak.

A *Korunk* felkérésére cikksorozatban fogunk foglalkozni hazánk múltjának ezzel a nagy történelmi személyiségével és az első központosított állam megalapításával. Ennek keretében felvázoljuk a Burebistára vonatkozó történeti, külön az írott és külön az íratlan forrásokat, vagyis az ásatások során felszínre került régészeti emlékeket, megrajzoljuk Burebista korának „nemzetközi helyzetét”, s elemezzük azokat a kérdéseket, amelyek a rómaiak részéről megnyilvánuló hódító tendenciák miatt foglalkoztatták és izgalomban tartották a birodalom határain élő, ún. „peremnépeket”. Végül igyekszünk bemutatni a Burebistától megteremtett állam gazdasági helyzetét, társadalmi szerkezetét és hatalmi szerveit.

Az írott források. Róma-központúság és elveszett művek

A Burebistára vonatkozó írott emlékek alig néhány lapra terjednek, és a közvetlen történeti források száma, amelyben Burebista név szerint meg van említve, mindössze három. Ebből a tényből távolról sem vonható le valami olyasféle konk-lúzió, hogy az utókor túlértékelt, vagy hogy kortársai nem ismerték fel nagy történeti, politikai szerepét, s legfennebb tehetséges hadvezérnek, szerencsés hódító-nak tartották volna. A források szűkös voltának magyarázatát más okokban kell keresni: részint a római történetírás sajátos jellegében, részint abban, hogy a Dáciára vonatkozó történelmi művek és feljegyzések az idők folyamán elvesztek.

A latin nyelvű római történetírás egyik jellemvonása az, amit ma „Róma-köz-pontúság”-nak neveznénk. A római történetírók, akárcsak a közéleti emberek és a hadvezérek, az egész történeti múltat Rómából, „római szemmel” értékelték és ku-tatták, s ami nem kapcsolódott közvetve vagy közvetlenül a római hatalmi érde-kekhez, az kimaradt az ő ilyen szűkkeblűen megvont látóhatáruk köréből. Ha mégis előfordult, hogy részletesebben foglalkoztak a meghódított vagy „barbár” népek történetével, mint például Julius Caesar, aki összefüggő gazdasági, társadalmi és művelődési képet nyújt a keltákról, vagy Tacitus, aki irodalmi és tudományos szín-vonalon mutatja be Engelstől „a germánok aranykönyvé”-nek nevezett művében e nép szokásait és erkölceit, mindez csak a szabályt erősítő kivétel. A „Róma-köz-pontúság” még az ilyen esetekben is, legalább közvetve, érvényesült: Caesar a kel-ták életmódjának ismertetéséből Rómában kívánt magának politikai tőkét ková-csolni, saját dicsőségét akarta növelni, hogy ilyen nagyszerű népeket győzött le; Tacitus a germánok szokásainak, morális magatartásának magasztalásával a maguk-ról megfélemezett, szerinte erkölcsi lejtőre tévedt rómaiakat akarta felrázni.

* A király neve még a következő alakokban fordul elő: Burbisztasz, Boirebisztasz, Beirebisztasz, Burabiszta, Burebeszta, Buruista.

Egészen más volt a görög történetírók eljárása ebben a korban. Ők kívül estek a római dicsőség és hatalom büvkörén, és a római múlt mellett az akkor ismert népek múltját, életét, szokásait és vallását is igyekeztek bemutatni. Ezért írnak elsősorban egyetemes történelmet. Így például a szicíliai Diodórosz negyven könyvre terjedő történelmi könyvtárában (*Bibliothéké historiké*) összefoglalta az akkor ismert világ és népek történetét. A két évszázaddal később élt Appianosz, akit Marx is nagyra értékelt, a római birodalom történetét nem Róma, hanem a meghódított népek és területek szemszögéből, mintegy alulról nézve kutatta, s művét olvasva azonnal felismerhetjük, mennyivel közelebb állt a történeti valósághoz, mint a római historiográfusok. Különbösen *Tész Dakikész* címmel összefoglaló munkát írt Dácia történetéről is. Ez azonban korán elveszett.

Ugyanerre a sorsra jutott a sztoikus filozófusnak, Dion Khrüszosztomosznak Dáciáról szóló műve. Ezt a korának egyik legismertebb filozófusát Domitianus császár száműzte, és éppen a geták földjére menekült. Ő is írt egy geta-dák történelmi művet, de ebből csak töredékek maradtak fenn. Visszatérte után Traianus császár felkérésére tartott beszédeiben a helyes kormányzás elveit fejtegette, s ugyanakkor kitért a getáknál szerzett tapasztalataira is.

Traianus orvosa, Kritón, aki a császárral együtt részt vett Dácia meghódításában, feldolgozta e háborúk történetét, s művében, feltehetően, a geta-dákok múltjára is kitért. Sajnos, értékes munkájából csak néhány szemelvény maradt fenn, amelyek töredékes voltukban is fényt vetnek a dák társadalom szerkezetére. Ugyanúgy elvesztek Traianus császárnak a dák háborúról írt, Caesart utánzó emlékiratai, illetve egyetlen mondat maradt fenn belőlük.

Ezek a művek, mint sok más, részben a pusztá véletlen folytán vesztek el, részben pedig azért, mert a középkori ideológia nem tanúsított különösebb érdeklődést irántuk.

Következésképpen az antik historiográfia „Róma-központúsága“, valamint az elveszett munkák nagy száma ad magyarázatot a Burebistára és általában a „peremnépekre“ vonatkozó írott források szűkös voltaira.

Sztrabón tudósítása

Eppen ezért egészen rendkívüli értéke van a nagy ókori geográfus, Sztrabón tudósításának. Sztrabón kortársa volt Burebistának; i. e. 63-ban született, abban az évben, amelyben Pompeius befejezte a Mithridatész pontuszi király ellen viselt háborúkat, s Róma uralma alá hajtotta egész Kisáziát, Szíriát és Palesztinát, és amikor Burebista már befejezte a geta-dák állam egységesítését. A görög hagyományokra és kutatásokra támaszkodva, Sztrabón 17 könyvben ismertette a római birodalom és a szomszédos területek földrajzát, az ott lakó népek szokásait, történetük fontosabb mozzanatait, társadalmi és politikai rendszerüket. Műve felbecsülhetetlen értékű tényanyagot őrzött meg az utókor számára.

Sztrabón azonban nemcsak geográfus, hanem történetíró is volt. I. sz. 18-ban — *Geográfiájának* végleges befejezése előtt (a következő évben meg is halt) — az antik világ egyik legnagyobb történetírójának, az egyetemes történetírás alapelveit kidolgozó Polübiosznak a művét folytatva, 43 könyvben írta meg az i. e. II. és I. század történetét. Ez a tény azután kétségtelenné teszi a történelmi műltra vonatkozó megállapításainak helyességét, mert hiszen azok alapos és megbízható tanulmányok eredményei voltak.

A Burebistára vonatkozó részt ezekkel a szavakkal vezeti be: „Mellőzzük a geták régi történetét, a mi korunkba nyúlóan a következőképpen alakult sorsuk.“ Ebből arra következtethetünk, hogy a geták távolabbi múltját nemcsak a *Geográfia* többi fejezeteiben (VII. könyv) tárgyalja, hanem elveszett történelmi művében is foglalkozhatott vele.

Mivel a Burebistára vonatkozó rész az államalapító király történetének legfontosabb forrása, éppen olvasóink tájékoztatása végett szükségesnek tartjuk azt teljes egészében közölni:

„Amikor Boirebisztasz, egy geta férfi, megszerezte népe felett az uralmat, az emberek a gyakori háborúk következtében nagyon rosszul álltak, ő viszont állandó foglalkoztatással [*aszkszei*], józansággal [*népszei*], parancsainak teljesítésére való rászoktatással annyira felemelte őket, hogy néhány év alatt nagy birodalmat [*megalé arkhé*] teremtett, s a szomszédok többségét a geták uralma alá hajtotta. Még a rómaiak számára is veszedelmes kezdett lenni, mert félelem nélkül átkelt az Isztroszon [Dunán], és kifosztotta Thrákiát egészen Makedóniáig és Illíriáig, végigdúlta a thrákokkal és illírekkel összevegyült keltákat is. A Kritaszrosz uralma alatt levő boioszokat és tauriszkoszokat pedig teljesen megsemmisítette.

Népének engedelmességre való szoktatásában segítőtársa volt a szemfényvesztő Dekaineosz [Deceneus], aki bejárta Egyiptomot, ott eltanult bizonyos jósjeleket, s ezekből mondta meg az isteni parancsokat; őt is kis híján istennek tekintették, úgy amint azt már előbb Zalmoxiszról elmondottuk. A feltétlen engedelmesség egyik jele a következő: parancsára kivágták a szőlőtöskéket, és bor nélkül éltek. Boirebisztaszt különben, mielőtt még a rómaiak hadat indítottak volna ellene, néhány lázadó megbuktatta [elpusztította, *epanasztantón autó tinón*], utódai pedig az országot több részre osztották. Most, amikor Augustus Caesar hadsereget küldött ellenük, öt részre voltak szakadva, annak idején pedig négy részre. Az ilyen részekre bomlás időről időre alkalmasszerűen más és más formát ölt.“ (Sztrabón VII. 3., 11., C 303.) „A Boirebisztasz vezetése alatt akkora hatalomra emelkedett népet a lázadások és a rómaiak egészen mélyre taszították, de azért még most is ki tudnak állítani 40 000 embert.“ (Sztrabón VII. 3., 12., C 304.)

Mielőtt Sztrabón állításait részletesen elemeznénk, szükségesnek tartjuk a második történeti forrásunkat, Jordanes tudósítását ismertetni.

Bodor András

Tájproblémák az Aranyosvidéken

A XIX. század végén, a kapitalizmus előretörésének időszakában az iparosodó-polgárosodó Torda *Aranyosvidék* címmel hetilapot indít. A vállalkozás tartósnak bizonyul, 1891 és 1940 között negyvennyolc évfolyam lát napvilágot. Sajtótörténeti szempontból a születő és elhulló vidéki lapok sorában ez rendkívüli teljesítmény. (Gondoljunk csak az alig egy-két évet megért kalotaszegi lapokra vagy a Szamosmente, a Szilágyság, az Erdővidék tiszavirág életű lapjaira.) Az *Aranyosvidéket* is megelőzte két tordai kísérlet: 1877-ben a *Haladás*, 1883-ban pedig az *Aranyos*, de mindkét vállalkozás egy-egy évfolyam után megszűnt.

Az *Aranyosvidék* első száma „vármegyei, közigazgatási, társadalmi hetilap“-nak nevezi magát, „mely egyszersmind a Torda-aranyosi Gazdasági Egylet hivatalos közlönye“. A szerkesztők feladatvállalásukban „Torda és az Aranyosmente érdekeinek szolgálatát“, a vidék gazdasági, társadalmi, művelődési életének fellendítését ígérik. Az évek folyamán a folyóirat jellege, arculata és ennek megfelelően alcíme gyakran változik. Több alkalommal hivatalos megyei lap, melynek hasábjain túlsúlyba jutnak a körözüvények, rendeletek, pályázati-árverési hirdetések, időnként az üzleti szempont érvényesül, de fennállásának java részében „társadalmi hetilap a megye, a táj gazdasági, társadalmi, irodalmi, emberbaráti érdekeinek szolgálatában“.

A negyvennyolc év anyagában tallózva a tájproblémákat felvető írások közül azokat válogattam ki, amelyek az aranyosmentiek gondjait tárták az olvasó elé.

Iparosítás

E táj gazdasági-társadalmi tekintetben heterogén terület; iparosodás és kezdetleges paraszti gazdálkodás, fejlődés és visszaesés gondja kavargó a lap hasábjain. Tordát, Aranyosgyérest, Marosújtart és környéküket az iparosodás átforgatja, e körzetek lakossága átrétegződik. Ezt a metamorfózist hitelesen tükrözi az időszak sajtóanyaga.

1892-ben felépül a tordai „cellulose gyár“, mely „a rengeteg havasnak idővel amúgy is elkorhadó fáiból papírt csinál“. E gyárban munkához jutnak azok a szőlőmunkások, akik a filoxéra pusztításai miatt épp ez idő tájt kenyér nélkül maradnak. Az új üzem külföldre szállít, s így módon növekedik Torda város részvétele az erdélyi exportban.

A *tordai cellulose gyár* című tudósítás a következőkben foglalja össze a termelés adatait: „Évente 30–40 ezer köbméter fára van szüksége a gyárnak [...] 300 munkással dolgozik. Az 1893-as évben a gyár 23 250 métermázsa papírt gyártott. E papír 8%-a fogy el nálunk, 92%-a külföldre megy. [...] Európán kívül az Egyesült Államokba, Indiába is szállít.“ (1894. 22.)

A környék népe dolgozik a tordai gipszgyárban is, „mely a város mellett lévő mészkőbányákból szállított alabástromköveket dolgozza fel égetett és nyers